

Відгук

офіційного опонента доктора філологічних наук,

професора Руснак Наталії Олександрівни

про дисертацію

Чаган Оксани Іванівни

«Структурно-семантична організація лексики традиційного сільського

будівництва в бойківських говірках»,

представлену на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

(Дрогобич, 2023 – 333 с.).

Актуальність дисертаційного дослідження Чаган Оксани Іванівни зумовлена потребою комплексного дослідження бойківських говірок, одного з найбільш «проблемних» територіальних різновидів української діалектної мови, принаймні щодо меж поширення. Звернення до лексичного рівня цього типу говірок умотивоване, оскільки лексика, реалізуючи процес пізнання, формує систему знань – картину світу, складником якої можна вважати тематичну групу лексики, у такий спосіб виформовується елемент тезауруса носіїв західноукраїнських говірок. Вибір об'єкта аналізу – лексика традиційного сільського будівництва як різновиду матеріальної культури – та спосіб його аналізу дає підстави стверджувати про відповідність дослідження культурологічній науковій парадигмі. Лексика бойківських говірок достатньо вивчена. Мозаїку тематичних угруповань бойківських говірок, до якої входить ткацька номенклатура (А. Бодник), музична (З. Булик), метеорологічна (Д. Гринчишин), міфологічна (Н. Хобзей), обрядова (весільна) (Н. Хібеба), назви одягу (К. Зозуляк), назви нафтового промислу (В. Пастушин), яскраво доповнює будівничу лексику в інтерпретації О. І. Чаган.

Лексика традиційного сільського будівництва в бойківських говірках схарактеризована в просторово-часовій системі координат, що дає змогу

дослідниці зробити внесок у розв'язання актуальних проблем сучасної діалектології – ареальне варіювання лексики та динамічні процеси у мовній системі. Тож тема дисертаційної роботи О. І. Чаган *«Структурно-семантична організація лексики традиційного сільського будівництва в бойківських говірках»* є **актуальною** і засвідчує **наукову цінність** дослідження.

Особистий внесок автора дисертаційної роботи полягає в розширенні емпіричної бази української діалектології, в поглибленні теорії номінації на матеріалі живого народного мовлення, визначенні тенденцій просторового варіювання лексики, спричинені позамовними та внутрішньомовними чинниками.

Подана до захисту дисертація суголосна науковій темі відділу української мови Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України «Українська історична та діалектна лексикологія та лексикографія».

Успішному досягненню поставленої мети – системному дослідженню лексики традиційного сільського будівництва – сприяло залучення переконливого фактичного матеріалу, дібраного у 80 населених пунктах Бойківщини за авторською програмою-питальником із 300 питань, з лексикографічних праць бойківського мовного регіону. Схвально, що джерельної бази увійшли номінації, почерпнуті з етнографічних джерел та неопублікованих архівних матеріалів Р. Сілецького та Т. Гощицької. Дисертантка зафіксувала і опрацювала 658 мовних одиниць, не враховуючи фонетичних, акцентуаційних, граматичних варіантів, репрезентувала діалектне мовлення з ключовими словами – культурними термінами будівельно-архітектурної сфери діяльності говірконосців.

Поставлені завдання спонукали автора до використання низки методів і прийомів дослідження, як-от: експедиційно-польового, описового, порівняльно-історичного, структурного, опозиційного, зіставного, соціолінгвістичного. Відзначаємо роль методу кількісних підрахунків, який унаочнив висновкові положення, прийому картографування (у додатках представлено 25 карт з коментарями до них), компонентного аналізу для ілюстрації семної структури

лексем (12 слів). До того ж, дослідження проведено на тлі загальноукраїнського, передовсім західноукраїнського контексту: простежено точки перетину будівельної лексики Бойківщини з регіональними виявами цього шару лексики в інших говорах української діалектної мови. Варто нагадати думку Ю. Шевельова, яку він висловив щодо буковинських говірок: «буковинсько-покутські говірки не є однорідні і містять силу переходових явищ, що наближають їх до всіх суміжних говірок: гуцульських, бойківських, наддністрянських і подільських».

Зміст дисертації відповідає меті: усебічна характеристика мовних одиниць різної лінгвальної природи (слова різних частин мови, словосполучення) на позначення побутової (архітектурної, будівельної) культури Бойківщини становить реалізацію 9 задекларованих дослідницьких завдань.

Структура дисертаційного дослідження умотивована, логічно вибудована, відповідає вимогам до такого типу робіт. Вступ містить всі необхідні рубрики. Перший розділ «Лексика традиційного сільського будівництва як об'єкт діалектологічних досліджень» та список використаної літератури (260 позицій) засвідчили високий науковий рівень запропонованої наукової розвідки. Відзначаємо глибоку обізнаність дослідниці з предметом аналізу та її лінгвістичну ерудицію. Так, О. І. Чаган усебічно висвітлює стан вивчення бойківських говірок та стан аналізу лексики будівництва в діалектології. На основі критичного осмислення питання про моделювання лексики будівництва, запропонованого в науковій літературі, авторка пропонує багаторівневу класифікацію цього шару лексики (ТГЛ) у вигляді 3 лексико-семантичних груп (ЛСГ) з подальшим поділом на 11 семантичних підгруп (СП), 9 семантичних мікрогруп (СМ), яку репрезентує схема (с. 36). Класифікація цілком умотивована з онтологічного погляду.

Комплексний аналіз лексики традиційного сільського будівництва, репрезентований у другому, третьому і четвертому розділах дисертації, відзначений виваженим фаховим викладом, аргументованістю основних теоретичних положень, самостійністю та оригінальністю спостережень,

достовірністю інтерпретації мовного матеріалу. Найбільш розгалуженою є класифікація «назв житлових будівель і їх частин та прилеглої території» (другий розділ) описана у структурних одиницях різного рангу. У цьому класі назв схарактеризовано родо-видові, партитивні відношення реального світу, зреалізовані в мовній системі бойківських говірок, синонімії, подекуди антонімії, поліфункційні відношення в лексичній системі, просторове варіювання слів у дихотомії українське-запозичене, мотивація номінацій та її реалізація у морфемних структурах та словотвірних процесах, висвітлено причини архаїзації назв, спричинені екстралінгвальними та інтралінгвальними чинниками.

Відзначаємо підрозділ 2.1. «Назви сільського будинку», репрезентований назвами житла за технікою зведення, формою, матеріалом, часом забудови, рівнями в будинку, тобто запропонована розгалужена класифікація цього семантичного угруповання слів. Уваги заслуговують характеристики номенів з погляду походження. Цінні зауваги дисертанта про функціонування лексики будівництва у вторинній номінативній функції, передовсім соматизми та зооморфізми, які відповідають тенденції діалектного мовлення до економії мовних засобів; розширення діалектної лексики за рахунок інновацій. Урізноманітнюють виклад лексичного матеріалу ілюстрації з діалектного мовлення (с.с.43. 48. 56), художнього мовлення І. Франка (с.50), етнолінгвістичні коментарі (с.с.56, 68).

У третьому розділі «Назви господарських приміщень» детально проаналізовано назви для утримання свійських тварин і птиці, назви приміщень для продуктів сільського господарства і реманенту, назви малих архітектурних форм та елементів їх конструкції. Авторка підкреслює роль семантичного словотвору у формі метафоризації та метонімізації цього шару лексики, визначає мотиваційні моделі, за якими творяться вторинні номінації. У цьому розділі містяться ілюстрації з діалектного мовлення (с.с. 103, 105, 107, 118, 122), які уточнюють лексичні значення номенів.

У четвертому розділі дисертаційної роботи схарактеризовано назви, пов'язані з процесом будівництва, як-от: назви процесів традиційного сільського будівництва, здебільшого відіменникові дієслова, назви виконавців процесів будівництва – суфіксальні іменники, назви інструментів будівельників, де представлено запозичення з німецької мови, назви будівельних матеріалів. До дескрипції залучено обрядовий контекст (с.141), свідчення діалектоносіїв про реалії, які вийшли з ужитку (с.168).

Копітку роботи дисертантки засвідчують додатки (6 типів): Додаток А – Таблиці. Додаток Б – Індекс аналізованих назв. Додаток В – Карті і коментарі. Додаток Г – добірка діалектних текстів. Додаток Д – Список респондентів. Додаток Е – Світлини бойківської хати. Додатки не лише увиразнюють емпіричний матеріал, але й надають тексту дисертації креологізованого характеру (передовсім світлини).

Висновкові положення, висновки з кожного підрозділу та розділу, загальні висновки чіткі, виважені, відбивають зміст роботи та відповідають поставленим завданням.

Констатуємо, що дисертаційна робота О. І. Чаган, присвячена аналізу лексики сільського будівництва в бойківських говірках, – цілісне, інноваційне дослідження креативного характеру, що розширює горизонти сучасної української діалектології, відповідає їй кращим зразкам. Однак висловимо декілька міркувань критичного характеру та поставимо запитання.

1. Жанр дисертаційного дослідження передбачає наукову інтертекстуальність. У теоретичному розділі висвітлені думки мовознавців з приводу об'єкта дослідження, проте форму цитації мають лише 2 випадки.

2. Вважаємо за доцільне використовувати терміни: *лексико-тематична група* (ЛТГ) замість ЛСГ, оскільки за останнім у мовознавстві закріпилося значення «сукупність слів однієї частини мови із спільною семою»; *семна структура* – замість семантична структура.

3. Думаємо, що до списку літератури варто увести працю Ю. Шевельова *Історична фонологія української мови* / переклад з англ. С. Вакуленка,

А. Даниленка; ред. Л. Ушкалов. – Харків : Акта, 2002. – 975 с., де йдеться і про українські говірки.

4. Маємо міркування щодо деяких номінацій. У буковинських говірках також функціонує слово *під* ‘горище’. В Етимологічному словнику української мови у словниковій статті *під* подано слова із семою ‘нижня частина чого-небудь’ [ЕСУМ VI, с. 387]. Можемо припустити, що це запозичення з румунської мови, адаптоване фонетичною системою українських говірок. У бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича є така лексикографічна праця: Румыно-русский словарь / [сост. Николай Поповский] – [2-е изд. Справ., доп.]. – Кишиневъ. КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО Т./д. „ШЕХТЕРЪ и С-ья”, 1922], де зазначено *pod* – горище [с. 472]. Хоча не відкидаємо і зворотний характер запозичення, тобто з української мови в румунську. Однак на користь нашої версії наводимо слово *с'поди* ‘нижня частина стіни’ (с.69).

Припускаємо, що слова *л'іскувати* ‘оббивати тонкими півкруглими ліщиновими планками стіни і стелю під штукатурку’ (с.138), *л'іска* ‘тоненькі напівкруглі планки для оббивання стін та стелі під штукатурку’ (с.167) пов’язані передовсім з лексемою *ліса* «огорожа, сплетена з хмизу, а також плетена загорода, хвіртка, ворота і т. ін.» [СУМ IV, с.523]. ЕСУМ наводить низку слів, які мають сему ‘спосіб виготовлення – плетіння у формі решітки’ і виводить їх від псл. *lěsa* «плетінка з гілок, прутів, клітка, плетена огорожа, пліт», однак припускає попередні зв’язки слова *ліса* з лексемами *ліс*, *ліщина* [ЕСУМ III, с.266].

У буковинських говірках побутують слова: *хо'роми* ‘приміщення із входом’, *риш'тован'а* ‘будівельна конструкція для зовнішніх робіт, фасаду будинку’. Чи відомі ці слова бойківським говіркам?

5. Чи зареєстровані серед інновацій лексичної системи бойківських говірок слова *балкон*, *мансарда*?

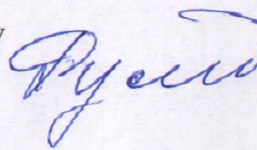
Загалом вважаємо, що висловлені зауваження не знижують наукової вартості дисертаційної роботи О. І. Чаган «Структурно-семантична організація лексики традиційного сільського будівництва в бойківських говірках». Її результати – наслідок самостійної творчої праці, яка є вагомим внеском

дисертанти в українську діалектологію. Матеріали дисертації можуть бути використані для створення нових етнолінгвістичних описів Бойківщини, праць з української діалектології, лексикології, лексикографії, лінгвогеографії, при викладанні відповідних курсів і спецкурсів у закладах вищої освіти.

Зміст автореферату і дисертації ідентичні. Публікації автора (14 праць з теми дослідження) та широка апробація роботи на наукових конференціях засвідчили наукову активність та творчий потенціал авторки наукової розвідки.

Зважаючи на актуальність теми і те, що рецензована праця є викінченим, самостійним дослідженням, а її результати доповнюють лінгвістичну теорію новими аспектами і узагальненнями щодо функціонування діалектної лексики, зокрема бойківських говірок, вважаємо, що вона цілком відповідає пунктам 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її автор – Оксана Іванівна Чаган заслуговує наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Доктор філологічних наук, професор
кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

 Наталія РУСНАК

Підпис Руснак Н.О. засвідчую
Начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
" 29 " 05 2003 р.

